

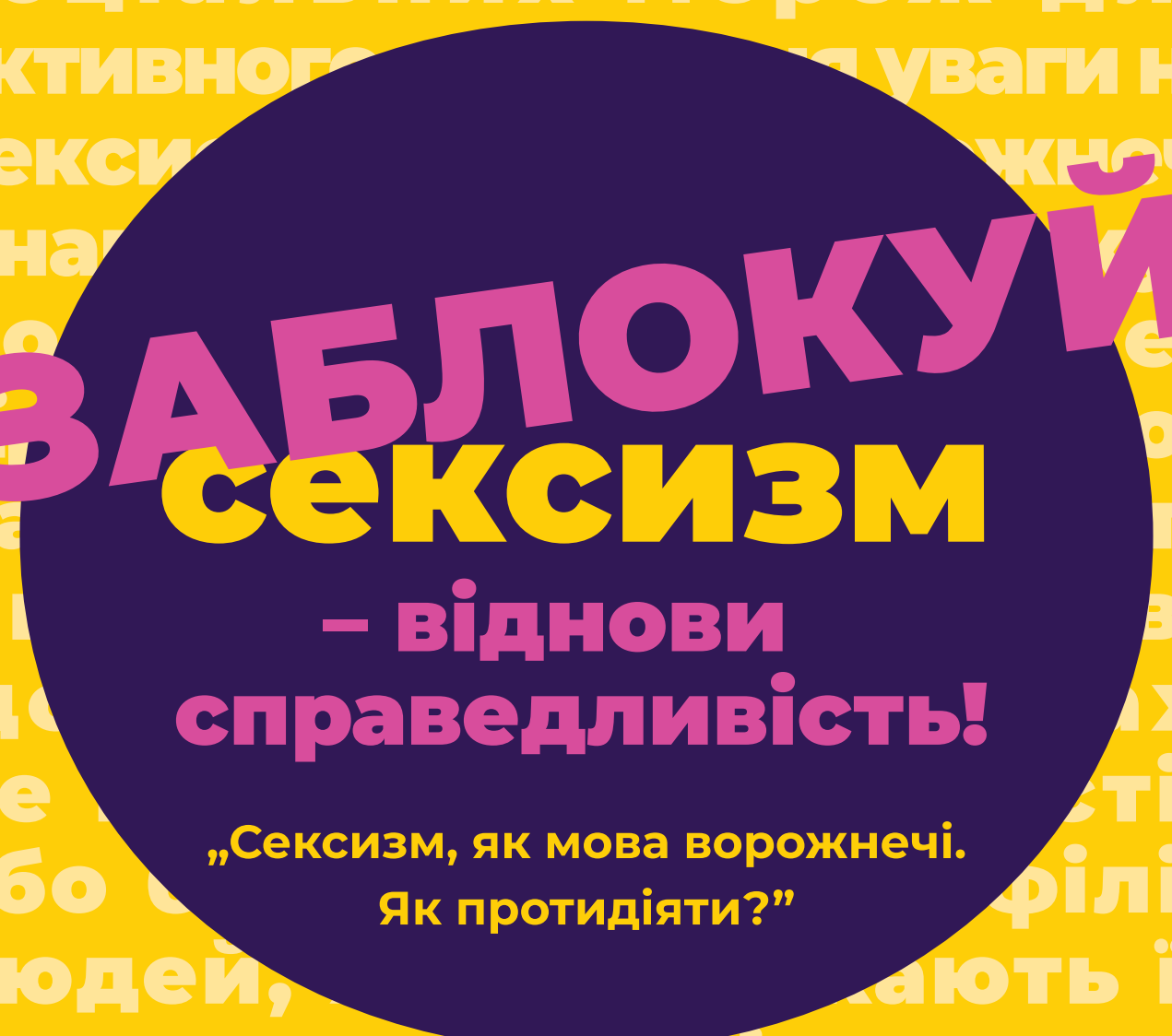
Чудові приклади суспільного реагування на прояви сексизму – мобілізація сервісів соціальних мереж для активного реагування на прояви сексизму – наприклад, звернення до уваги на сексизм у рекламі.

– наприклад, звернення до уваги на сексизм у рекламі – наприклад, звернення до уваги на сексизм у рекламі.

– наприклад, звернення до уваги на сексизм у рекламі – наприклад, звернення до уваги на сексизм у рекламі.

– наприклад, звернення до уваги на сексизм у рекламі – наприклад, звернення до уваги на сексизм у рекламі.

– наприклад, звернення до уваги на сексизм у рекламі – наприклад, звернення до уваги на сексизм у рекламі.

ЗАБЛОКУЙ СЕКСИЗМ

**– віднови
справедливість!**

„Сексизм, як мова ворожнечі.
Як протидіяти?“

ЗАБЛОКУЙ **СЕКСИЗМ**

**– віднови
справедливість!**

**„Сексизм, як мова ворожнечі.
Як протидіяти?“**

Краків 2023

AUTONOMIA.
FUNDACJA

ЮРФЕМ.ua
Асоціація жінок-юристок України

Концепція та авторське опрацювання публікації “Заблокуй сексизм - віднови справедливість!” належить: dr Magdalena Stoch, mgr Agata Teutsch

Рецензентка: dr hab. Iwona Demko

Консультація з польського права: mgr Kamila Ferenc, aplikantka adwokacka, kancelaria społecznie zaangażowana Prawo do Prawa

Адаптація книги з врахування українського законодавства: Асоціація жінок-юристок України “ЮрФем”

Переклад: Юлія Нижник

Редактура: Сергій Осока

Графіка: Олександра Ворек

Координаторка перекладу: Ніна Гаєвська

Видавчині:

Фундація “Автономія”

www.autonomia.org.pl

Краків 2023

ISBN: 978-83-927758-9-8

Переклад, адаптація та друк буклета “Заблокуй сексизм - віднови справедливість!” відбувається завдяки проєкту Ukraine Crisis Response in Poland and Ukraine, котрий реалізується фондом «Автономія» (Краків, Польща), за фінансової підтримки CARE

Не для продажу.

ЗМІСТ

Інформація про проєкт	6
Чому ми займаємося кампаніями з протидії сексизму?	6
Визначення	8
Віктімблеймінг (від англ. victim – постраждалий/а, blame – звинувачувати)	8
Дискримінація	8
Кібернасильство	8
Мова ворожнечі	8
Об’єктивація	8
Сексизм (англ. sexism)	8
Сексуальні домагання	8
Менсплейнінг (від англ. mansplaining)	9
Основні форми та види сексизму	
як мови ворожнечі	9
Сексизм – це дискримінація	9
Мобінг	11
Сексуальна об’єктивація	11
Гендерно зумовлене насильство	12
Сексуальні домагання	12
Кібернасильство	13
Сексизм як мова ворожнечі й медіа	14
Міжнародне та національне законодавство	16
Міжнародні стандарти	16
Національне право	16
Як реагувати та протидіяти сексизму?	17
Чому сексизм шкідливий?	17
Як можна реагувати та протидіяти сексизму?	
Юридичні та неюридичні інструменти	18
Приклади реагування та протидії сексизму	20
Куди звернутися?.....	21
Підсумок	22

ІНФОРМАЦІЯ ПРО ПРОЄКТ

Порадник «**Заблокуй сексизм — віднови справедливість**» створений у рамках проєкту «STOP сексистській мові ненависті». Цей проєкт реалізують Фундація «Автономія» та Центр медіа досліджень педагогічного університету ім. Комісії національної освіти в Кракові. **Мета проєкту** – зниження рівня сексизму та гендерно зумовленого насильства шляхом підвищення обізнаності про форми, типи та масштаби сексизму як мови ворожнечі в публічному просторі (зокрема в Інтернеті) та розробка стратегії реагування на це як в індивідуальній, так і в системній перспективі — через законодавчі зміни, освіту та кращий інституційний захист.

Проєкт започаткували 8 березня 2016 року, у день, який Рада Європи оголосила Днем боротьби з сексизмом як мовою ворожнечі. Це був великий успіх феміністичного руху, що вже кілька десятиліть бореться й вимагає вжити дієвих заходів для протидії мові ворожнечі, що зумовлена мізогінією, ненавистю до жінок і переконаннями щодо їхньої меншовартості. Тому в березні 2016 року у краківській «Газеті Маніфовій» опублікована стаття Агати Тейч про сексизм як мову ворожнечі, а з ініціативи Магдалени Стох – створена робоча група, яка протягом наступних кількох місяців працювала над порадиником. У роботі взяли участь одинадцять осіб: Марія Братковська, Наталія Гарасимович, Вероніка Яніца, Дорота Коцурек, Марта Кубісяк, Агнешка Легут, Аркадіуш Марчик, Магдалена Стох, Анна Шренява, Агата Тейч і Юстина Варчакоска.

У редагуванні цього порадирика та в адаптації його до української дійсності й до законодавства взяла участь Громадська організація “Асоціація жінок-юристок України “ЮрФем”. “ЮрФем” протягом майже шести років працює у сфері протидії сексизму та гендерно зумовленому насильству й об’єднує понад 300 представниць юридичної професії. Із початком повномасштабного вторгнення “ЮрФем” запустила лінію безоплатної правової допомоги потерпілим від сексуального насильства, а також від усіх видів гендерної дискримінації, зокрема сексизму - **“ЮрФем: підтримка”**.

ЧОМУ МИ ЗАЙМАЄМОСЯ КАМΠΑНИЯМИ З ПРОТИДІЇ СЕКСИЗМУ?

Ми займаємося протидією сексизму, оскільки він є гендерною дискримінацією. Недооцінювання такого явища, як сексизм, применшення його шкоди, призводить до толерування дискримінації щодо жінок, зокрема й насильства.

Банально говорити, що сексизм – це прояв відносин влади в патріархальних суспільствах, заснованих на гендерній нерівності та її підтримці, а також на розвитку цієї нерівності через експлуатацію та насильство щодо жінок і дівчат. Але цю банальність необхідно озвучувати, щоб, з одного боку, не забувати про джерело насильства, а з іншого — ефективніше йому протидіяти.

Видаючи порадиник із реагування на сексизм, ми беремо до уваги системний характер явища. Ми також хочемо посилити дії, на які здатна кожна з нас – індивідуально чи спільно. Намагаємося розширити простір незгоди та реакції на насильство й дискримінацію, що виникають із упередження та стереотипів.

Заохочення до реакції не означає, що ми перекладаємо відповідальність на потерпілих, адже відповідальний завжди лише кривдник. Натомість держава повинна впроваджувати механізми захисту, притягати до відповідальності винних. Однак важливо, щоб і ми могли ідентифікувати сексизм, володіли інструментами протидії та знали, куди можна звернутися по допомогу.

Україна, хоч і не такими швидкими темпами, як ми очікуємо, але намагається встановлювати й поширювати принципи толерантності, недискримінації та гендерної рівності. Почавши вживати фемінітиви, звертаючи увагу на важливість ратифікації Стамбульської Конвенції (**Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами**), за останні десять років ми помітили в суспільстві прогрес. Однак прояви сексизму поширені й надалі. Зокрема це яскраво видно з аналізу рівня сексизму у ЗМІ, яке проводить Інститут масової інформації. **У дослідженні¹** 2021 року зазначено, що найчастіше медіа, у яких зафіксували прояви сексизму, писали про обличчя жінок, удавалися до сексуалізації їхніх тіл та акцентували увагу на їхніх грудях або ж сідницях.

Якщо порівнювати ситуацію з Європейським Союзом, боротьба з сексизмом там триває. Зокрема Європейський інститут з гендерної рівності (European Institute for Gender Equality), який щорічно визначає індекс гендерної рівності, **у дослідженні 2022 року²** показує, що рівень гендерної рівності становить лише 68,6%. І, попри помітну позитивну тенденцію в його щорічному зростанні, до гендерної рівності ще далеко. Зокрема **у звіті за 2022 рік³** EIGE зазначає, що жінки частіше за чоловіків працюють на низькооплачуваних роботах та мають менші перспективи кар'єрного зростання.

Сексизм – частина культури зґвалтування. Одне з найбільших **досліджень⁴**, проведених у Європі 2014 року, встановило, що мінімум третина жінок в тій чи іншій формі зазнавали фізичного чи сексуального насильства з 15 років.

Жінки, дівчата, підлітки, міжнародні та національні громадські організації рішуче виступають проти насильства, говорять, пишуть, вимагають справедливості для потерпілих та покарання для кривдників, а також гендерно чутливої освіти проти насильства. Порадник створений, бо ми не згодні з ситуацією, у якій розпалювання ненависті та насильства щодо жінок усе ще толерує суспільство. Ми не бажаємо залишатися осторонь.

Дякуємо Зузанні Варсо з Гельсінської фундації з прав людини за тренінг щодо правових інструментів реагування на кібербулінг, Жіночій фундації eFKA, Фундації «Добра Воля» та Офісу соціальних ініціатив у Кракові за надання місць для зустрічей групи, а Фундації ім. Стефана Баторія за інституційний грант для Фундації «Автономія».

1 "Найвищий рівень сексизму стосовно жінок зафіксовано в п'яти онлайн-медіа – дослідження", Інститут масової інформації, 05.03.2021

2 Gender Equality Index, European Institute for Gender Equality

3 Gender Equality Index 2022: The COVID-19 pandemic and care, European Institute for Gender Equality

4 "Violence against women: an EU-wide survey. Main results report", European Union Agency for Fundamental Rights

ВИЗНАЧЕННЯ

Віктімблеймінг (від англ. victim – постраждалий/а, blame – звинувачувати)

- звинувачення постраждалих у провокуванні насильства, якого вони зазнали.

Дискримінація

- явище, коли до людини чи до групи людей ставляться менш прихильно, ніж до інших у схожій ситуації лише через те, що ця людина чи група людей мають певні ознаки або сприймаються такими, що їх мають

Кібернасильство

- використання кіберпростору для здійснення насильства проти осіб, зокрема переслідування, що може призводити до фізичних, психологічних, економічних наслідків, завдавати страждань особі.

Мова ворожнечі⁵

- усі форми висловлювань, що поширюють, підбурюють, заохочують чи виправдовують расову ненависть, ксенофобію, антисемітизм або інші форми ненависті, що ґрунтується на нетерпимості, зокрема нетерпимості, вираженій у войовничому націоналізмі й етноцентризмі, дискримінації та ворожості щодо меншин, мігрантів і осіб із іммігрантським походженням.

Об'єктивація

- знеособлення людини, її дегуманізація, перетворення на об'єкт, поведіння як із об'єктом, сприйняття людини винятково як сексуального об'єкта.

Сексизм (англ. sexism)⁶

- будь-яка дія, жест, зображення, усна чи письмова мова, практика чи поведінка, які базуються на ідеї, що людина чи група людей менш повноцінні через їхню стать. Це може проявлятися в публічній чи у приватній сфері, офлайн чи онлайн із метою чи наслідком:
- порушення невід'ємної гідності чи прав особи або групи осіб;
- спричинення фізичної, сексуальної, психологічної чи соціально-економічної шкоди або страждань особі чи групі осіб;
- створення середовища, що викликає страх або ворожого, принизливого чи образливого середовища;
- створення бар'єру для автономії та повної реалізації прав людини для особи чи груп осіб;
- підтримка та підсилення гендерних стереотипів.

Сексуальні домагання

- форма гендерно-зумовленого насильства, що включає небажану сексуально обумовлену поведінку, як-от фізичний контакт і домагання, сексуально забарвлені зауваження, демонстрація порнографії та сексуальна вимога, як словесна, так і у формі дій.

5 "Hate Speech", Council Of Europe portal

6 Recommendation CM/Rec(2019)1 of the Committee of Ministers to member States on preventing and combating sexism

Менсплейнінг (від англ. mansplaining)

- манера спілкування чоловіків із жінками, що проявляється в поблажливому, зверхньому ставленні та, відповідно, використання спрощених формулювань і непроханих пояснень у зв'язку з припущенням, що жінки менш експертні та їм складніше зрозуміти те чи інше питання. Менсплейнінг базується на сексистських упередженнях про те, що жінки менш компетентні та освічені і що, відповідно, чоловік завжди знає краще, навіть, якщо він говорить із експерткою з цієї теми, а сам розуміє її погано. Ребекка Солніт, яка вперше використала цей термін у книжці «Чоловіки пояснюють мені світ» (Men Explain Things to Me), пояснює, що менсплейнінг демонструють через перебивання жінок, нехтування їхньою компетенцією під час розмови, зневажливі коментарі щодо їхніх думок і свідомо роблячи помилки у назвах їхніх посад тощо.

ОСНОВНІ ФОРМИ ТА ВИДИ СЕКСИЗМУ ЯК МОВИ ВОРОЖНЕЧІ

Сексизм – це дискримінація.

Сексизм – це гендерна дискримінація⁷, зокрема через демонстрування інтелектуальної, фізичної, творчої чи іншої переваги однієї особи чи групи над іншою особою чи групою осіб. Сексизм пов'язаний зі стереотипами, що існують у суспільстві, щодо ролей жінок та чоловіків у суспільному та приватному житті

В українському законодавстві немає визначення гендерної дискримінації, натомість є визначення дискримінації за ознакою статі у **Законі України “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків”**. У цьому poradniku ми використовуємо саме термін “гендерна дискримінація”, оскільки це поняття ширше і вже містить поняття дискримінації за ознакою статі. Гендерна дискримінація може бути кількох видів.

Пряма дискримінація полягає в застосуванні, без об'єктивного й розумного обґрунтування, різного поводження щодо осіб, які перебувають в однаковій ситуації. Прикладом може бути відмова прийняти на роботу жінку з мотиву “вона – жінка і може піти в декрет”. Таким прикладом може слугувати й наявність до 2018 року заборони жінкам-військовослужбовицям займати певні посади, через що снайперок, до прикладу, могли записувати кухарками.

Непряма дискримінація пов'язана з однаковою ставленням щодо осіб, які перебувають у різному становищі, якщо таке ставлення не виправдане (коли таке однакове поводження не переслідує легітимну мету й не забезпечує розумну пропорційність ужитих заходів і поставленої мети). Іншими словами, однакове ставлення до людей, ситуації яких відрізняються. Наприклад, більшість безпекових систем автомобілів (паски безпеки, подушки) сконструйовані відповідно до краш-тестів, які проводили на манекенах чоловічої будови тіла. Тому ці системи рідко враховують особливості будови тіла жінки, що може призводити до гірших наслідків ушкоджень для жінок у разі аварій.

⁷ “Сексизм у засобах масової інформації як різновид дискримінації”, Софія Клімова, Асоціація жінок-юристок України “ЮрФем”

Зважаючи, що жінок регулярно дискримінують через вік, наявність/відсутність дітей, часто трапляються випадки **множинної дискримінації**. Множинна дискримінація – це коли людина та/або група людей зазнає дискримінації в будь-якій формі більш як за однією ознакою одночасно. Наприклад, “ви надто молода/стара для цієї роботи” (дискримінація і за віком, і за статтю), “квартиру здаємо виключно молодим незаміжнім дівчатам європейської зовнішності” (дискримінація за статтю, расою, віком, сімейним статусом) тощо.

Також дискримінація може проявлятися в такій формі, як **утиск** – небажана для особи та/або групи осіб поведінка, мета або наслідок якої – приниження їхньої людської гідності за певними ознаками або створення щодо такої особи чи групи осіб напруженої, ворожої, образливої або зневажливої атмосфери. Наприклад, насмішки над колегами-жінками, знецінювання їхньої роботи та досягнень тощо.

У **Посібнику**⁸ “Гендерна рівність та права жінок” від Асоціації жінок-юристок “ЮрФем” авторки зазначають, що сексизм може бути: Інституційним (дискримінація на рівні суспільства та його інститутів). Наприклад, як ми вже згадували раніше, до змін, що відбулись у 2018 році, жінки-військовослужбовиці в Україні були записані як кухарки, медсестри тощо, попри те, що на практиці були снайперками.

- Міжособистісним (дискримінація людини іншою людиною). Наприклад, сексистські висловлювання колегами по роботі щодо колег-жінок.
- Внутрішнім (коли людина щодо себе транслює дискримінаційні висловлювання, як от внутрішня мізогінія). Наприклад, в **інтерв'ю** Еммі Антонюк Ірина Фаріон висловила щодо себе стереотип про жінок-блондинок.
- Учені Пітер Глік та С'юзен Фіска виділяють такі види сексизму:
- Ворожий (переконання про неповноцінність жінок порівняно з чоловіками, наприклад, уявлення про нижчі інтелектуальні здібності жінок);
- Доброзичливий (стереотипні переконання про жінок, які породжують позитивні до них почуття, бажання допомогти тощо, через переконання щодо переваги чоловіків як сильної статі. Наприклад, коли керівники дозволяють жінками працювати менше в порівнянні з чоловіками, бо “жінки швидше втомлюються”).
- Амбівалентний (коли жінок поділяють на категорії та до одних ставляться стереотипно негативно, а до інших стереотипно позитивно. Наприклад, вислови “хороші дівчатка сидять удома” з нещодавнього **інтерв'ю** Іво Бобула для Емми Антонюк).

Гумор теж буває сексистським. Фраза “це лиш жарт” не нівелює того, що в жарті застосоване висміювання однієї статі іншою, приниження гідності тощо. Заперечення існування сексизму, гендерної нерівності та пов'язаних із ними проблем у суспільстві також є гендерною нерівністю.

В Україні діє **Закон “Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні”**. Він зокрема містить посилання на згадані вище форми дискримінації, а також чітко встановлює, що стать – захищена ознака, тобто за цією ознакою дискримінація заборонена. Окремі заборони щодо дискримінації містяться і в інших законах. Наприклад, **Кодекс законів про працю України** забороняє дискримінувати людей у сфері трудових відносин через наявність певних ознак, зокрема за статтю (стаття 2-1). **Закон України “Про рекламу”** забороняє в рекламі вакансії висувати вимоги за ознаками віку чи статі зокрема (стаття 24-1) та загалом забороняє сексистську рекламу (стаття 8).

8 Практично-методичний посібник викладача «ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ ТА ПРАВА ЖІНОК», 10.02.2010

Також важливий у контексті заборони дискримінації **Закон України “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків”**. Він забороняє дискримінацію та насильство за ознакою статі (гендерно зумовлене насильство) і встановлює механізми захисту від цих явищ.

Сексизм як дискримінація може набувати й інших форм, окрім перелічених. Деякі з них ми розберемо в пораднику.

Мобінг

Мобінг (або цькування на роботі) – це дії роботодавців чи/та колег, які принижують честь і гідність інших працівників чи працівниць, їхню ділову репутацію, зокрема для того, аби змусити їх звільнитися з місця роботи, перейти в інший відділ тощо. Мобінг проявляється у формі психологічного, економічного тиску, через створення щодо колег напруженої, ворожої, образливої атмосфери, зокрема такої, що змушує їх недооцінювати свою професійну придатність, зокрема засобами електронної комунікації.

Від мобінгу часто потерпають жінки. Наприклад, через знецінення та приниження докладених зусиль для виконання роботи, плітки, нерівноцінний розподіл оплати праці між жінками та чоловіками в колективі тощо. Жінкам можуть навмисне давати роботу з меншою складністю або пов'язану з канцеляристськими обов'язками, знецінюючи їхні знання та вміння. Це також може проявлятися у зневажливому ставленні колег, образах, які ґрунтуються на гендерній приналежності тощо.

У грудні 2022 року набули чинності **зміни до Кодексу законів про працю**, що стосувалися заборони мобінгу. Зокрема тепер за мобінг передбачені штрафи, як і для працівників/ць, так і для роботодавців. Крім того, роботодавець може розірвати трудовий договір із тими, хто здійснює мобінг, а постраждалі від мобінгу також можуть розірвати трудовий договір із роботодавцем, який учинив мобінг або, навпаки, нічого не зробив, щоб його припинити.

Важливо в цьому контексті згадати, що **Закон України “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків”** зобов'язує роботодавців уживати заходів щодо унеможливлення та захисту від випадків сексуальних домагань та інших проявів насильства за ознакою статі (стаття 17).

Сексуальна об'єктивація

Як часто ми спостерігали за рекламою, де образ жінки, яка відповідає загальноприйнятим стандартам краси, використовували для продажу всього: від побутової техніки до послуг СТО?

Наявність такого явища пов'язана з сексуальною об'єктивізацією жінок, тобто сприйняттям жінки як сексуального об'єкта, придатного винятково для задоволення сексуальних потреб.

Приклади сексуальної об'єктивізації:

- зображення оголених жінок і дівчат або зображення наготи;
- зображення жінок і дівчат у «спокусливих» / сексуальних позах, що привертають увагу своїми тілами;
- еротизація дівчат і підлітків;
- реклама, що представляє жінок як об'єкт, який необхідно отримати або який є «доповненням» до рекламованого товару.

Однак із січня 2022 року почали діяти **зміни**⁹, внесені до **Закону України “Про рекламу”**, що забороняють будь-які прояви сексизму, зокрема вміщувати інформацію про переваги чоловіків над жінками, про стереотипність ролей чоловіка та жінки, що пропагує принизливе та зневажливе ставлення; принижувати гідність людини чи демонструвати насильство за ознакою статі, використовувати зображення тіла людини винятково як сексуального об’єкта з метою привернення уваги та/або посилання на сексуальні стосунки, що не стосуються рекламованого продукту чи способу його споживання (п. 14. ст. 8 Закону України “Про рекламу”). Прояви сексизму в рекламі в Україні карають накладенням штрафу.

Гендерно зумовлене насильство

Сексизм невід’ємно пов’язаний із гендерно зумовленим насильством, оскільки воно – також форма гендерної дискримінації. Про зв’язок між сексизмом та гендерно зумовленим насильством ідеться в **Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи СМ/Rec(2019)1**.

Гендерно зумовлене насильство (відповідно до **Рекомендації**¹⁰ 19 Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок) – це насильство, спрямоване проти жінки через те, що вона жінка, або яке непропорційно впливає на жінок. Це дії, що спричиняють фізичну, психічну чи сексуальну шкоду або страждання, погрози такими діями, примус та інші форми обмеження свободи. У чинному законодавстві України немає визначення гендерно зумовленого насильства, натомість міститься поняття “насильство за ознакою статі” (**Закон України “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків”**). У цьому poradniky ми використовуємо поняття гендерно зумовленого насильства, оскільки воно ширше.

Європейський інститут із гендерної рівності **виділяє**¹¹ наступні види гендерно зумовленого насильства:

- Фізичне (будь-яка дія, що завдає фізичної шкоди в результаті незаконного застосування фізичної сили). Наприклад, побиття, завдання тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, вбивство тощо.
- Сексуальне (будь-який сексуальний акт, здійснений без згоди особи): сексуальне насильство, зокрема домагання, зґвалтування, примушування до вступу в статевий зв’язок тощо.
- Психологічне (дії, що спричиняють шкоду психологічному здоров’ю особи). Наприклад, образи, погрози, наклепи, вербальні сексуальні домагання.
- Економічне (завдавання економічної шкоди особі). Наприклад, позбавлення чи обмеження доступу до фінансових ресурсів, до освіти та ринку праці тощо.

Домашнє насильство – форма гендерно зумовленого насильства. Воно теж включає в себе перелічені вище види (фізичне, сексуальне, психологічне, економічне). Це визначено в **Законі України “Про запобігання та протидію домашньому насильству”**.

Сексуальні домагання

Сексуальні домагання – будь-яка форма небажаної вербальної, невербальної або фізичної поведінки сексуального характеру, мета або наслідок якої – порушення гідності особи, зокрема шляхом створення ворожого, принизливого, образливого середовища або такого, що залякує.

9 “Новий закон про рекламу: за сексизм — до суду” Гендер в деталях, 13.12.2021

10 General recommendations made by the Committee on the Elimination of Discrimination against Women

11 Forms of violence, European Institute for Gender Equality

Сексуальні домагання – дискримінація та форма гендерно зумовленого насильства. Європейський інститут гендерної рівності в даних щодо індексу гендерної рівності за 2021 рік **зазначає**¹², що 39% жінок зазнавали домагань за останні 5 років, а 28% протягом останніх 12 місяців на період проведення опитування.

Сексуальні домагання можуть бути:

- вербальними – недоречні та образливі з точки зору статі коментарі, жарти або запитання щодо зовнішнього вигляду чи приватного життя особи. Вони можуть також містити погрози, принизливі вислови та образи сексуального спрямування, нав'язливі телефонні дзвінки, нетактовні запитання щодо приватного життя або обговорення зовнішності людей, а також недоречні запрошення на побачення;
- невербальні – демонстрація або надсилання матеріалів і зображень сексуального характеру, неоднозначні жести або насвистування, неприємні погляди, непристойне оголення в присутності іншої людини, нав'язливі візити або переслідування, спостереження та інші форми контролю;
- фізичні – небажані дотики, притуляння, щипання, сексуальні погляди, жести, дзвінки та повідомлення сексуального характеру, жарти та запитання сексуального характеру, примушування до побачень, примушування до заняття сексом, пропозиції сексуального характеру, кет-колінг.

В українському законодавстві термін «сексуальні домагання» міститься в Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» 2005 року, однак воно не зовсім відповідає визначенню у Стамбульській конвенції. Окрім того, окремої відповідальності за сексуальні домагання не передбачено. Наразі існують три варіанти притягнення до відповідальності: 1) за цивільним позовом – як за образу честі й гідності; 2) за статтю 173-2 КУпАП як насильство за ознакою статі; 3) за статтю 153 ККУ “сексуальне насильство”. Однак усі три варіанти важко реалізувати на практиці.

Кібернасильство

Кібернасильство – дуже поширене явище: **станом**¹³ на 2020 рік в Україні до 13% дівчат потерпали від кібернасильства. Найчастіше кібернасильство проявляється через розповсюдження неправдивої інформації та використання іншими особами персональних акаунтів постраждалих у соцмережах.

Одна з форм кібернасильства – кіберсталкінг (переслідування в Інтернеті). На жаль, в Україні наразі відсутні дієві механізми притягнення до відповідальності за переслідування в Інтернеті. Однак із ратифікацією Стамбульської конвенції, що передбачає відповідальність за переслідування (сталкінг), очікування щодо врегулювання питання відповідальності за насильство в Інтернеті обґрунтовані.

Кібернасильство може мати різні форми:

- небажані дописи, коментарі чи приватні повідомлення щодо статі, сексуальності чи сексуального підтексту;
- фейкові профілі на еротичних сайтах;

¹² Gender Equality Index, European Institute for Gender Equality

¹³ Переслідування в мережі інтернет: поняття, практика застосування, прогалини законодавства” Софія Турчин, Асоціація жінок-юристок “ЮрФем”

- розміщення фотографій у вульгарному контексті;
- публікація еротичних матеріалів за участю колишнього/ї партнера/ки без її/його згоди (анг. revenge-porn);
- меми та фотомонтажі, що пов'язані зі статтю, сексуальністю, або є сексуальними;
- мова ворожнечі;
- сексистські коментарі.

Дослідження кібернасильства показує, що:

- між 2000 і 2013 роками 70% задокументованих онлайн-переслідувань стосувалися жінок¹⁴
- 2014 року 37% учениць і 25% молодших школярів і старшокласників стикалися з кібербулінгом¹⁵
- у злочинах, що полягають в оприлюдненні інтимного зображення без згоди, постраждалими є насамперед жінки¹⁶
- інтенсивність атак зростає зі збільшенням упізнаності жінки – наприклад, політичні, блогерки, активістки, жінки, які виступають публічно;
- жінки також вразливі до нападів, коли вони не вписуються у свої традиційно призначені ролі або коли висловлюються на тему того, що вважають фемінізмом (репродуктивні права, міграція тощо)¹⁷

Сексизм як мова ворожнечі й медіа

Загальнополітична рекомендація №15 про боротьбу з мовою ворожнечі, прийнята Європейською комісією проти расизму та нетерпимості від 8 грудня 2015 р., наголошує на необхідності протидії сексизму, розглядаючи сексизм як мову ворожнечі.

Сексизм як мова ворожнечі – це будь-яке публічне висловлювання, що пропагує насильство за гендерною ознакою, посилює ненависть, почуття неприязні чи ворожості щодо – на практиці передусім – жінок. Це висловлювання, що погрожують жінкам, залякують їх і підкреслюють їхню неповноцінність порівняно з чоловіками. Сексизм як мова ворожнечі може набувати форми усних і письмових висловлювань, графічних зображень, жестів тощо.

Ми також маємо справу з сексизмом як мовою ворожнечі, коли йдеться про публічне залякування та погрози насильством щодо жінок, а також заперечення, применшування або виправдання такого насильства. Це також стосується існування таких явищ, як віктимблеймінг та виправдання зґвалтувань, заперечення акту зґвалтування.

Приклади сексизму як мови ворожнечі:

- публічні погрози зґвалтуванням, смертю, каліцтвом щодо жінок (або іншої особи через її стать) чи близьких осіб (наприклад, у публічних виступах, публікаціях, листівках, плакатах, у публічному профілі в соціальних мережах);
- публічне схвалення та/або підбурювання до насильства щодо жінок (також у формі жарту);

14 J. Butler, *Walczące słowa. Mowa nienawiści i polityka performatywu*, przeł. A. Ostolski, Warszawa 2010

15 Fundacja Feminoteka, *Bądź bezpieczna w sieci – poradnik dla nauczycieli i nauczycielek*, Warszawa 2014

16 J. Smętek, *Z. Warso*, dz. cyt., s. 8.

17 J. Smętek, *Z. Warso*, dz. cyt., s. 14

- представлення насильства над жінками як чогось привабливого та цінного (наприклад, у рекламі);
- напади на активісток, на ініціативи й організації, що займаються захистом прав людини, боротьбою з насильством над жінками, боротьбою з сексизмом;
- інші сексистські публічні висловлювання, що загалом принижують стать тощо.

Вже згадане нами раніше **дослідження** Інституту масової інформації свідчить, що найбільше дискримінаційних меседжів отримують відомі жінки зі сфери шоубізнесу або політикині. Найчастіше в медіа писали про обличчя жінок, вдавалися до сексуалізації їхніх тіл та акцентували на грудях або ж на сідницях. При цьому, в матеріалах, де обговорювали зовнішній вигляд цих жінок, зазвичай не згадували сфери їхньої діяльності та роботи. Медіа часто вдаються до **лукізму** (тобто упередженого ставлення до зовнішності), оцінюють фігуру, обличчя відповідно до загальноприйнятих стандартів краси. Цікавий факт: у цьому ж дослідженні Інститут указує, що експерти не зафіксували жодного матеріалу, який би розбирав вигляд чоловіків-політиків.

Особливості медіа, що сприяють посиленню мови ворожнечі, це:

- легка доступність і низька вартість використання;
- (удавана) анонімність інтернет-користувачів та інтернет-користувачок;
- фізичне відокремлення автора висловлювання від його адресата, при збереженні відчуття близькості;
- система плати за рекламу, що базується на кількості переглядів сторінок (контент суперечливий і заснований на емоціях продається краще).

Дослідження Гельсінського фонду з прав людини свідчить, що деякі коментатори, які використовують кібернасильство проти жінок-політикинь, отримують гроші від конкуруючих політичних партій¹⁸.

Сексистська мова ворожнечі часто з'являється в заявах політиків та політикинь, інших громадських діячів та діячок. Наприклад, у цій **статті**¹⁹ «Вокс Україна» зафіксовано кілька сексистських висловів українських народних депутатів 8 скликання, зокрема Олега Ляшка через звернення “головиха” та “цицькадзе”, а також Володимира Мисика щодо “жінки вносять великий хаос у колектив”. Також доволі гучним був скандал із Олександром Корнієнком, який **ужив** вислів “корабельна сосна”.

Насильницькі або слова з закликами до ненависті звучали під час дебатів у Сеймі щодо ратифікації Стамбульської конвенції; у заявах політиків щодо домашнього насильства після оприлюднення записів дружини одного з депутатів ПiС із Бидгоща; у висловлюваннях Януша Палікота та Єжи Овсяка про депутаток (незалежно від їхньої політичної приналежності); у заяві Романа Склеповича про учасників Чорного протесту; у заяві Павла Кукіза про керівницю Хейт Стоп, у коментарях лісничих на адресу захисниць Біловезької пущі, у заявах про активісток і правозахисниць, які виступили в публічній дискусії у зв'язку з кризою біженців тощо).

¹⁸ J. Smętek, Z. Warso, dz. cyt., s. 16.

¹⁹ «Головиха», «підстилка», «Цицькадзе» та інші прояви сексизму народних депутатів України» Владислав Ієрусалімов, “Вокс Україна”, 18.04.19

МІЖНАРОДНЕ ТА НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

Викорінення дискримінації та зокрема дискримінації за ознакою статі передбачено²⁰ ратифікованими Україною міжнародними договорами (вони є частиною національного законодавства), Конституцією України та спеціальними законами.

І Конституція України, й інші закони, визначають, що міжнародні договори, ратифіковані (простіше кажучи, затверджені) Україною, мають перевагу над національним законодавством. Таким чином, у разі суперечностей ми застосовуємо для вирішення питання міжнародні акти.

Ратифікація, обов'язковість міжнародного договору для держави, окрім іншого, захищає українське законодавство від політичних впливів. Адже закон може змінюватися, а міжнародний договір продовжить гарантувати норми без обмеження в часі дії. Також нові закони, прийняті після ратифікації міжнародного договору, не можуть йому суперечити.

Міжнародні стандарти

Стаття 12 Стамбульської конвенції покладає на держав-підписанток обов'язок викоринювати упередження, звичаї та традиції, які ґрунтуються на ідеї неповноцінності жінок або на стереотипах щодо суспільних ролей жінок та чоловіків. Конвенція заохочує впроваджувати уроки з питань гендерної рівності в закладах освіти, поширювати інформацію щодо гендерної рівності, навчати фахівців та фахівчинь.

Європейська конвенція з прав людини і основоположних свобод забороняє дискримінацію за будь-якою ознакою у статті 14.

Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, також ратифікована Україною, зазначає, що для досягнення повної рівності між чоловіками та жінками необхідно змінити традиційну роль як чоловіків, так і жінок у суспільстві та в сім'ї ("викоринити забобони, звичаї та інші прояви, що ґрунтуються на ідеї неповноцінності чи зверхності однієї зі статей або стереотипності ролі чоловіків і жінок" (стаття 5)).

Національне право

Основний закон України – Конституція – зазначає, що всі люди вільні й рівні у своїй гідності та правах.

Зараз в українському законодавстві немає поняття «сексизму». Проте одна з форм дискримінації, згідно з українським законодавством, це утиск, до якого можна віднести й сексистські висловлювання. У **Законі України «Про засади запобігання та протидії дискримінації»** знаходимо норму про те, що особа, яка потерпіла від прояву дискримінації, може звернутися зі скаргою, наприклад, до державних органів, органів місцевого самоврядування чи Уповноваженого Верховної

²⁰ Методичні рекомендації "Гендерна дискримінація: ідентифікація та механізми надання правової допомоги", 12.03.19

Ради України з прав людини або до суду. Також особа має право на відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданих унаслідок дискримінації.

Закон України “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків” покладає на роботодавця обов’язок уживати заходів, що запобігатимуть випадкам сексуальних домагань. А в **Законі України “Про освіту”** є визначення поняття булінгу (цькування). Цей Закон **покладає** на заклади освіти обов’язок із протидії цьому явищу.

В українському законодавстві наразі не встановлено відповідальності за кібернасильство.²¹ Та все ж існують норми, які можна застосовувати для притягнення до відповідальності за кібернасильство. Наприклад, нецензурна лайка як на вулиці, так і в мережі, образливе чіпляння до громадян та інші дії, що порушують громадський порядок і спокій громадян, можуть бути розцінені як дрібне хуліганство. За це передбачена адміністративна відповідальність.

ЯК РЕАГУВАТИ ТА ПРОТИДІЯТИ СЕКСИЗМУ?

Чому сексизм шкідливий?

Відповідно до теорії “піраміди ненависті” або так званої “шкали дискримінації”, що її розробив американський психолог Гордон Олпорт, до насильства призводить толерування упереджень навіть у таких дрібних формах, як жарти чи коментарі. У цій “піраміді” кожний нижній рівень обумовлює наступний. Біля підніжжя містяться стереотипи й упередження про ту чи іншу групу людей. Якщо йдеться про жінок, то коло її підніжжя - упередження про те, що жінки в усьому гірші, ніж чоловіки; що жінки повинні бути покірними; що жінки – занадто емоційні та слабкі для важливих посад; що основне призначення жінки – це домашня робота, виховання дітей, обслуговування чоловіків тощо. Ці стереотипи накладають на всіх жінок.

Це призводить до дискримінації (лише невеликий відсоток жінок займає керівні посади, молодій фахівчині відмовляють у роботі через те, що вона “обов’язково піде в декретну відпустку”, все ще існує гендерний розрив в оплаті праці) та до гендерно зумовленого насильства (жіноче “ні” абсолютно знецінене, чоловіки переконані, що жінка каже “ні”, бо так годиться; існує думка, що постраждала сама винна в насильстві, оскільки поведилася “неприйнятно для жінки”: пізно поверталася з вечірки, вживала алкоголь, мала яскравий макіяж тощо).

Сексизм закріплює гендерні стереотипи та перешкоджає встановленню рівності між чоловіками та жінками. Саме тому важливо протидіяти на найнижчому рівні: не толерувати сексистські коментарі щодо колег в офісі, скаржитися на сексистські дописи в соціальних мережах чи на рекламу, що об’єктивізує жінок, не сміятися з жартів про здібності чи зовнішність жінок тощо. Дуже важливо, що і як ми говоримо, оскільки це має вплив і задає тенденцію всьому суспільству.

²¹ “Переслідування в мережі інтернет: поняття, практика застосування, прогалини законодавства” Софія Турчин, Асоціація жінок-юристок “ЮрФем”

Як можна реагувати та протидіяти сексизму? Юридичні та неюридичні інструменти

● Якщо Ви постраждали від проявів сексизму та гендерної дискримінації:

- » Якщо це безпечно, Ви можете озвучити кривднику чи кривдниці, що така поведінка неприйнятна та принизливою, а тому Ви вимагаєте її припинити. Ви можете, наприклад, запитати: *“Ви справді вірите в те, що всі жінки занадто емоційні й не можуть бути на керівних посадах?”* Або ще приклади: *“Коли ти говориш, що всі жінки – істерички, мені це боляче чути, я хочу, аби ти не робив таких узагальнень про жінок”*, *“Коли ти перебив мене, поки я говорила про результати нашої роботи, мене це розлютило. Важливо, аби ти дослухав те, що я кажу, до кінця й не знецінював моїх слів”*.

Таким чином Ви вкажете на недопустимість такої поведінки й зможете привернути увагу інших. Окрім цього, Ви можете попередити, що знаєте, як себе захистити та куди звернутися по допомогу.

Проте пам’ятайте, що Ваша безпека – пріоритетна. Також пам’ятайте, що в кожній людини буде різна реакція: хтось мовчатиме, хтось ніяково всміхатиметься, хтось різко відповість – і це нормально. Жодна з реакцій людини не дозволяє нам презюмувати, що така поведінка для неї бажана. Багато хто з постраждалих може боятись осуду колективу, помсти у вигляді звільнення та інших негативних наслідків.

- » Документуйте та зберігайте будь-які прояви сексизму. Наприклад: скріншоти повідомлень, електронні листи, фото, нотуйте, коли й що саме було сказано/зроблено, це допоможе згодом пригадати події.
- » Зверніться по правову та психологічну допомогу (наприклад, на лінію безоплатної юридичної та психологічної допомоги “ЮрФем: підтримка”). За порушення законодавства про запобігання та протидію дискримінації передбачена цивільна, адміністративна та кримінальна відповідальність.

● Якщо Ви постраждали на робочому місці:

- » Якщо Ви постраждали від дискримінації на роботі, Ви можете поскаржитися керівництву. Відповідно до ст. 17 Закону України “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків” роботодавець зобов’язаний створювати умови праці, що дозволяють б жінкам і чоловікам здійснювати трудову діяльність на рівній основі та вживати заходів щодо унеможливлення та захисту від випадків сексуальних домагань та інших проявів насильства за ознакою статі.
- » За можливості зберіть усі докази й зафіксуйте факти сексизму – зображення, повідомлення, слова свідків, мейли, скріншоти, записки.

● Якщо Ви постраждали під час навчання:

- » Приниження честі та гідності учасника або учасниці освітнього процесу, зокрема дискримінація за ознакою статі, вважають порушеннями етики та академічної доброчесності. Якщо у вашому навчальному закладі діє Кодекс етики та академічної доброчесності або

Політика попередження й боротьби з сексуальними домаганнями та іншими проявами гендерно зумовленого насильства, зверніться зі скаргою до відповідальної особи. Якщо такого підрозділу немає, Ви можете звернутися зі скаргою до ректора, декана, заступників декана тощо.

- » Також Ви можете звернутися зі скаргою про порушення прав під час навчального процесу до Служби освітнього омбудсмена.

● **Якщо Ви побачили сексистський матеріал у ЗМІ (зміст статті, ілюстрація до неї тощо):**

- » В Україні діє Комісія з журналістської етики – орган саморегуляції роботи журналістів/ок та редакцій в Україні. Комісія у своїй діяльності керується Кодексом етики українського журналіста. Відповідно до статті 15 цього Кодексу “ніхто не може бути дискримінований через свою статтю, мову, расу, релігію, національне, регіональне чи соціальне походження або політичні вподобання”. Отже Ви маєте право **подати скаргу**²² на медіа до Комісії. Комісія не має повноважень карати й не може вжити невідкладних заходів щодо припинення розповсюдження інформації, проте може попередити ЗМІ, скласти заяву у формі публічного осуду, привернути увагу громадськості, розробити рекомендації тощо.

● **Якщо Ви побачили дискримінаційну рекламу за ознакою статі:**

- » Відповідальність за таку рекламу несе рекламодавець, виробник реклами, розповсюджені реклами, і полягатиме вона у сплаті штрафу. Ви можете звернутися зі скаргою, наприклад, до **Державної служби України з питань безпеки харчових продуктів** чи до **Індустріального гендерного комітету з реклами**.

● **Якщо Ви побачили сексистський допис у соціальних мережах (наприклад, у Facebook):**

- » Ви маєте право поскаржитися на такий допис як на використання “мови ворожнечі”. У меню біля допису Вам потрібно буде обрати “надіслати запит на підтримку або скаргу на допис”. Після цього вам залишиться обрати причину скарги.

Також Ви можете повідомити про порушення безпосередньо адміністратору/ці сайту. Окрім цього, якщо без Вашої згоди використовують Ваші персональні дані, Ви також маєте право звернутись до особи, яка їх використовує, із вимогою припинити. Якщо використання не припинили, Ви маєте право поскаржитися на такі дії до Уповноваженого з прав людини або до суду. У деяких випадках персональні дані – конфіденційна інформація, а незаконне використання конфіденційної інформації – це злочин, і Ви можете звернутися з заявою в кіберполіцію.

● **Якщо Ви стали свідком:**

- » Якщо Ви стали свідком проявів дискримінації, зокрема сексизму, фіксуйте все, що трапилось, та запропонуйте допомогу постраждалим. Наприклад, Ви можете скерувати її на лінії безоплатної правової та юридичної допомоги

22 Розділ “Скарги та рішення” сайту Комісії журналістської етики (www.cje.org.ua)

Приклади реагування та протидії сексизму

Установи, організації, підприємства повинні розуміти, що основний тягар створення нульової терпимості до дискримінації на робочому місці покладене на керівництво такої установи/організації/підприємства. Усі, хто займають керівні посади, від найменших підрозділів до найвищих чинів, повинні постійно нагадувати особовому складу про те, що їхні установи не терплять сексуальної та гендерної дискримінації, мобінгу, домагань та знущань.

Упровадження політики толерантності та рівних можливостей сприяє створенню безпечного середовища на робочому місці. Гендерні політики актуальні як для закладів вищої освіти, так і для бізнесу та державних установ.

У такій політиці можна вказати, що харасмент – це один із видів дисциплінарного проступку, а також створити уповноважену посаду, відділ, лінію довіри та алгоритм подання скарг (зокрема анонімних).

Найважливіша функція політик – це попередження, адже від якісної роботи на попередження залежить якість роботи працівників та умови праці. Працівники розуміють, яка поведінка прийнятна, а яка – неприйнятна. Розуміють, що випадки гендерно зумовленого насильства не толерують в установі й за це передбачена відповідальність.

Ще одне з завдань політик – захист постраждалих від гендерно зумовленого насильства. Адже саме на роботодавця відповідно до ЗУ “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків” покладений обов’язок недопущення дискримінації та сексуальних домагань на робочих місцях. Про наявність таких політик та необхідність недискримінаційної поведінки треба повідомляти всіх співробітників/ниць, як у робочих анкетах, так і при наймі.

На робочому місці чудовою ідеєю буде також поширення брошур, плакатів, відеоматеріалів, інформаційних бюлетенів з адресами центрів та інших установ, що надають допомогу, а також з інформацією про відповідальність за вчинення неправомірних дій, розміщеною на дошках оголошень, у корпоративній їдальні, біля кави-машин, у туалетах тощо. Матеріали повинні містити визначення та приклади поведінки з ознаками утисків та домагань, яку можна легко визначити.

Чудові приклади **суспільного реагування** на прояви сексизму – мобілізація сервісів соціальних мереж для активного звернення уваги на сексистську мову ворожнечі – наприклад, акція «#FBRape» – ініційована користувачами через відсутність реакції Facebook на сексистську ненависть і підтримку насильства щодо жінок на сайтах, не видалення тих постів або блокування профілів людей, які закликають їх видалити. Кампанія полягала в закликах до рекламодавців вийти з ФБ.

Приклади – акції #metoo (соціальна акція-флешмоб проти сексуального насильства й сексуальних домагань, поширена в соціальних мережах у жовтні 2017 року в результаті секс-скандалу навколо кінопродюсера Гарві Вайнштейна), #ятеж (продовження акції #metoo, проте в просторі українського сегмента інтернету), #яНеБоюсьСказати (користувачки соцмереж діляться власними історіями пережитого насильства, як от випадки сексуального насильства від викладача КНУТ-КіТ ім. Карпенка-Карого Володимира Талашка до студенток, якими постраждали почали ділитися в мережі 2021 року) тощо.

У рамках роботи польської робочої групи “СТОП сексистській мові ненависті” були такі випадки реагування на сексизм:

1. Реакція на сексистську рекламу гіпсу від Megaron із зображенням оголеної лежачої жінки з написом “гладь, гладь, гладь” (польською gładź означає гіпс і гладити). Багато хто вирішив відреагувати, додавши до оголошення такі слова: “Руки геть від наших тіл!”, “сам себе” тощо.
2. Реакція на сексистську рекламу Medyczne F.V.I., на якій кіт дивиться між ніг жінки та коментує це словами: «Цікаво, що це за порода?»
3. Реакція на мем, який з’явився на фанпейджі Mikropsy do adaptacji. Він зображував жінку й собаку та містив дев’ять «причин, чому краще мати собаку, ніж дружину»

КУДИ ЗВЕРНУТИСЯ?

У списку нижче – контакти гарячих ліній та правоохоронних органів, куди Ви можете звернутися, якщо постраждали від проявів сексизму, гендерної дискримінації чи гендерно зумовленого насильства:

- **Лінія безоплатної юридичної та психологічної допомоги “ЮрФем: підтримка”:**

Звернутися можна, зателефонувавши за номером 068-145-55-90, а також у Viber, Telegram та Signal.

Надіслати заявку на сайті: <https://jurfem.com.ua/jurfem-pidtrymka/>

- **«Гаряча лінія» Національної поліції України:**

0-800-50-0202
(044) 254-91-02

- **Національна «гаряча лінія» з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації** (працює на базі Міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла Страда — Україна»):

0 800 500 335 (з мобільного або стаціонарного) або 116 123 (з мобільного)

- **Урядова гаряча лінія:**

1545

- **Гаряча лінія з питань протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей:**

1547

- **Освітній омбудсмен України:**

Телефон: +380 95 143-87-26

E-mail для звернень: ez@eo.gov.ua

- **«Гаряча лінія» Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини:**

0 800-50-17-20

- **Безоплатна правова допомога:**

0 800 213 103

ПІДСУМОК

Порадник «Заблокуй сексизм – віднови справедливість!» є визначенням основних понять у контексті сексизму і порадником із прикладами попередження мови ворожнечі та інших сексистських соціальних практик. Ми твердо переконані, що кожен та кожна з нас має достатньо ресурсів для здійснення ефективних втручань щодня, іноді нам потрібна лише підтримка та можливість скористатися знаннями та досвідом інших людей. Ми заохочуємо вас використовувати порадник і ділитися передовими засобами, щоб знання майбутніх поколінь будувати світ, вільний від насильства.

